

Blanka Ceković – Ivana Eterović

DVOJINA U MISALU HRUACKOME ŠIMUNA KOŽIČIĆA BENJE¹

Blanka Ceković, Staroslavenski institut, Zagreb – Ivana Eterović, Filozofski fakultet, Zagreb, izvorni znanstveni članak

UDK 264-12(497.5 Rijeka)
003.349.12:264-12
811.163.1:264-12

Posebnost je jezika knjiga tiskanih u riječkoj glagoljskoj tiskari Šimuna Kožičića Benje u literaturi već zamiječena. Pri omjeravanju se staroslavenskih i starohrvatskih elemenata u tim izdanjima Kožičiću katkad pripisivala i težnja za pohrvaćivanjem. Preciznije i sustavnije utvrđivanje funkcije spomenutih dvaju jezičnih sustava u Kožičićevoj jedinstvenoj koncepciji književnoga jezika tek predstoji.

U ovome se radu određuje status dvojine kao gramatičke kategorije u Kožičićevu Misalu hruackom, za čiji su otklon od norme jezika dotadašnjih hrvatskoglagoljskih misala recentna istraživanja pokazala da je u najvećoj mjeri posljedica redigiranja po Vulgati. Budući da je dvojina u 16. stoljeću izraziti staroslavenizam i nije uvjetovana latinskim predloškom, njezinu uporabu valja promatrati isključivo kao svjestan i namjeran čin posezanja za (hrvatskim) staroslavenskim sustavom.

Ključne riječi: *hrvatski crkvenoslavenski jezik; hrvatskoglagoljski tiskani misali; riječka glagoljska tiskara; Šimun Kožičić Benja; Misal hruacki; dvojina*

Posebnost je jezika izdanja objavljenih u riječkoj glagoljskoj tiskari modruškoga biskupa Šimuna Kožičića Benje već rano zapažena. Istraživačima je hrvatskoga glagoljaštva osobito zanimljiva i poticajna bila njegova posveta *Knjižica odb žitiê rimskihb*

¹ Članak je nastao na temelju rada na pripremi kritičkoga izdanja *Misala hruackoga* Šimuna Kožičića Benje, koji priređujemo s Tanjom Kuštović i Mateom Žagarom u sklopu znanstvenoga projekta *Enciklopedija hrvatskoga glagoljaštva*, koji financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Više o metodološkim polazištima u priređivanju kritičkoga izdanja Kožičićeva misala i smjericama budućih istraživanja v. u Žagar, 2012.

arhierèovъ i cesarovъ Tomi Nigeru, u kojoj govori o nužnosti uređivanja jezika glagoljskih liturgijskih knjiga, referirajući se pritom na odnos starog i novog. Taj se odnos obično razumijevao kao odnos staroslavenskih i starohrvatskih jezičnih elemenata. Godine 1861., predstavljajući Kožičićev život i djelo, Franjo Rački (1861: 41) ocjenjuje: „U svom izdavanju slovjenskoga službenika imaše Šimun veliki i osebujni obzir na živući jezik naroda hrvatskoga; s toga ‘prestarivše’ oblike i rieči manje razumljive zamieni pučkimi. Odavle u njegovu izdavanju onaj smies jezika staro-slovjenskoga, koji dakako neprija učenomu jezikoslovcu, ali imao tim veći odaziv naći u naroda hrvatskoga. S toga nadao se je tvrdo izpravljao, da će stariji svetjenici malo po malo, a mladji odmah poprimiti ovo novo izdanje.” Određenje Kožičićeva jezika kao smjese, književnoga hibrida ili književne stilizacije staroslavenskoga i starohrvatskoga izraza pojavljuje se i u radovima drugih autora koji su pisali o tome glagoljaškome humanistu, pričem mu se gdjekad pripisuje i namjera jezičnoga pomlađivanja, odnosno kroatizacije tekstova. Nedvojbeno je da u jeziku *Misala hruackoga* (pa i drugim Kožičićevim izdanjima) ima znatno više starohrvatskih elemenata u odnosu na tradiciju hrvatskoga staroslavenskoga jezika, no svjesno su zadržani i mnogi staroslavenizmi većina kojih u tadašnjim govornim idiomima zasigurno nije više postojala, zbog čega se tvrdnja o kroatizaciji može samo uvjetno prihvatiti.² U novije je doba napuštena ocjena da je uporaba spomenutih dvaju jezičnih sustava u Kožičićevim izdanjima nesustavna i nedosljedna (usp. Tomašić, 2000; 2003: 63–65), a upozoreno je i na činjenicu da se riječi iz njegova predgovora *Knjižicama* odnose i na potrebu tekstološkoga uređenja tekstova, a ne isključivo jezičnoga (usp. Benveniste, 1984). Na tragu tih spoznaja recentna su istraživanja (Ceković – Sanković – Žagar, 2010) pokazala da Kožičićeve tvrdnje o nužnosti popravljivanja jezika glagoljskih liturgijskih knjiga valja tumačiti *prije svega* tekstološki: odstupanja su od dotadašnje misalske tradicije posljedica njegova izrazita redigiranja teksta prema Vulgati.

Jedan je od uočljivih staroslavenizama koje Kožičić zadržava i dvojina. U hrvatskoglagoljskim fragmentima 12. i 13. st. dvojina ima značenje parnosti i dvojnosti (Mihaljević, 2004: 627–629). U liturgijskim se tekstovima 14. i 15. stoljeća češće zamjenjuje množinskim oblicima kada se radi o parnosimetričnim dijelovima tijela više osoba (Mihaljević, 2011: 133). Zamjena distributivne dvojine množinom zamijećena je i u kanonskim tekstovima (Žolobov – Krys’ko, 2001). U starohrvatskome se jeziku dvojina čuvala do kraja 15. stoljeća, nakon čega počinje dominacija množinskih oblika gotovo u svih vrsta riječi (Kuzmić, 2006).³

² U *Knjižicama ođ žitiē rimskih arhierèovъ i cesarovъ* Anica Nazor (2007: 22) utvrđuje staroslavenizme „u deklinaciji (napose zamjenica i pridjeva), nešto manje u konjugaciji, a najviše u sintaksi (često upotrebljava konstrukciju dativa apsolutnoga).” Ista autorica pri opisu jezika *Ođ bitiē redovničkoga knjižica* ovomu popisu dodaje i tvorbu glagoljskih imenica na -ije, zamjenicu *azъ* te dobro čuvanje slogotvornoga *l* (Nazor, 2009: 23). U *Misalu hruackome* u glagoljskim se oblicima (Ceković – Sanković – Žagar, 2010) (hrvatsko)staroslavenska norma najdosljednije slijedi u 2. i 3. l. jd. te 3. l. mn. prezenta, a znakovita je i činjenica da u funkciji lične zamjenice za 1. l. jd. uvijek dolazi *azъ*, dok se u Prvotisku, Misalu Pavla Modrušanina i osobito Senjskom misalu javljaju mjestimično i starohrvatski oblici (Kuštović, 2012).

³ Dostupni podaci za hrvatskoglagoljske neliturgijske zbornike 15. st. pokazuju da „dvojina uopće nije rijetka i ne samo kad je riječ o glagolima” (Damjanović, 1984: 149) te da je „uporaba dvojninskih oblika uz broj

Budući da u 16. stoljeću u hrvatskim govornim idiomima više ne postoji kao gramatička kategorija, a nema je ni u latinske jeziku, njezina zastupljenost u *Misalu* nije ovisna o latinske predlošku, već je posljedica svjesne i namjerne odluke, koja posredno pokazuje i Kožičićev odnos prema (hrvatske) staroslavenske jeziku. U ovome se radu stoga sustavno istražuje status dvojine kao gramatičke kategorije u *Misalu hruackome*. Korpusom su istraživanja biblijski tekstovi zastupljeni na ff. 1r–153v Kožičićeva *Misala hruackog* (Ko), a svi su oblici uspoređeni s ostalim trima tiskanim hrvatskoglagoljskim misalima 15. i 16. stoljeća: *Prvotiskom* (Pt), 1483.; *Senjskim misalom* (Sm), 1494.; *Misalom Pavla Modrušanina* (Mo), 1528., koji dobro kontinuiraju prethodnu misalsku tradiciju.⁴ Raščlamba će pokazati je li točna tvrdnja zabilježena u literaturi da je u Kožičića dvojina kao kategorija uklonjena (usp. Vince, 2010: 142) i na što upućuje zastupljenost dvojine s obzirom na tvrdnje o njegovu pohrvaćivanju jezika.

Valja izdvojiti i pojedine specifičnosti na morfološkoj razini, premda je ona u ovome radu u drugome planu, kojima se Ko izdvaja od ostalih triju misala, koji slijede hrvatskostaroslavensku normu. U 1. l. dv. prezenta, aorista i imperfekta dolazi u gotovo svim primjerima nastavak *-va* umjesto *-vê*, npr. *esva* (57v), *snêva* (35r), *umreva* (35r), *rečeva* (46r), *obrêtosva* (144v), *iskahova* (16r), *prohaêahova se* (46v), *potekosva* (46v), *vidisva* (46v), *mogosva* (46v), *ugotoviva* (72v); ali *prebivahovê* (48v), *bihovê* (48v). U imenica muškoga roda pojavljuje se i nastavak iz glavne sklonidbe imenica ženskoga roda, npr. D dv. m. r. *starcama* (47r), I dv. m. r. *rogama* (87v). U ličnih je zamjenica koje se odnose na što živo akuzativ uvijek jednak genitivu,⁵ što ukazuje na produktivnost dvojine kao kategorije. Na mjestu dvojskih oblika ličnih zamjenica mogu se javiti množinski u Ko, no obratna pojava nije zabilježena u istraženome korpusu.⁶ Osim spomenutih značajki nema razlika između četiriju misala na morfološke planu.

Parnost

U Kožičićevu misalu potvrđeni su dvojski oblici imenica za izricanje parnosti. U sljedećim se primjerima javljaju dvojski oblici imenica za parnosimetrične predmete sastavljene od dvaju dijelova ili dijelove tijela koji tvore prirodni par (tzv. parne imenice): *otvori oči tvoji* (34r), *va očiû tvoeû*⁷ (24r), *očiû svoeû ne vzdvignêtb* (30r), *vzdvigše že oči svoi* (33r), *va očiû našeû*⁸ (38r), *vzdvignite oči vaši* (45r), *položî [...] oči svoi na očiû nego i*

dva u jeziku hrvatske glagoljske knjige u 15. st. norma.” (Damjanović, 1984: 150).

⁴ Svi se primjeri donose u kurzivu. U onima iz Kožičićeva misala masnim su slovima otisnuti dvojski oblici, a podrtane su riječi u kojima umjesto očekivane dvojine dolazi množina. Velika se početna slova ne prenose, kao ni interpunkcija.

⁵ U hrvatske je crkvenoslavenskom jeziku sinkretizam A=G dv. za živo zabilježen u neličnih zamjenica (Mihaljević, 2009: 322). Usp. i Žolobov – Krys’ko, 2001: 111–120.

⁶ Od 14. stoljeća ta tvrdnja vrijedi i za hrvatski crkvenoslavenski sustav (Mihaljević, 2009: 318).

⁷ U paralelnim misalima stoji *prêd/pred toboû*. Kožičić je ovdje, usklađujući prijevod s latinskim predloškom, preveo dvojinom *in oculis tuis*.

⁸ Mo i Pt na ovom mjestu imaju zamjenički oblik *našû*.

ruce⁹ *svoi na ruce*¹⁰ *nego* (52r), *od očiū nih* (105r), *otvrstima očima* *ništože ne viēše* (150r), *po videnbū očiū* [...] *po sluhu ušiū* (4r), *va ušiū moeū* (4v), *delā ruku tvoeū* (9v), *odb ruku nego* (20v), *neumivenima že rukama* (43r), *obvezan(a)ma rukama i nogama* (53v), *prēdb nogama ego* (133r), *v ruce*¹¹ *grešnih* (69v), *v ruce vaše*¹² (46r, 73v), *na vsakogo ruce vzlagae* (44r), *ruce kosmate* (38v), *pokle zloži ruce na ne* (116r), *položi na nū ruce* (139r), *vii rucē moe* (109v), *vii ruce moi* (147r), *pokle umi noze*¹³ *ih* (76r), *nače umivati noze učenikomb* (75v), *ne takmo noze moe na i ruce* [...] *neže da nozē umiet* [...] *i tako pokle umi noze ih* [...] *noze vaše* [...] *imate i vi drugb drugu nozē umiti* (76r), *pomaza noze i(su)sove* [...] *noze ego* (68r), *prostrivb ruci na učeniki sove* (29v), *ruci sove* (46v), *obvi ruci nego* (38v), *viite ruci moe i nozi moe* [...] *ukaza nimb ruci i nozi* (106r), *vzdvigšē že ruci sove* (136r), *svezavb nozi ego i ruci* (140v), *vzložb na nb ruci* (150v), *i ta vaze ga na ruci sove* (154v), *na nozi ego* (39v), *obbētb nozi nego* (51v), *omoči nozi moe* [...] *ne prēsta celivati nozi* (58v), *pomaza nozi moe* (59r), *g(ospod)i ti umivaeši mne nozi* [...] *ne umieši mnē nozi* (75v), *kolb krasne nozi* (145r), *boku nego* (4v), *ne poznasta roditela nego* (16r), *roditela bo nēe* (45v), *ne prizvaše roditelū* *togo* (51r), *ovna zadržana rogama* (87v). Iz primjera se vidi da Kožičić upotrebljava dvojina kada se parni dijelovi tijela odnose na 1 subjekt (sumativno izricanje, tj. sumativna dvojina) i kada se radi o više njih (distributivno izricanje, tj. distributivna dvojina)¹⁴.

U sročnosti imenica sa zamjeničko-pridjevskim oblicima rjeđi su primjeri takva slaganja da su i imenica i zamjenica ili pridjev u dvojini, primjerice *oči/ušī tvoi/svoi/vaši*, *va očiū/ušiū moeū/tvoeū/našeū*, *neumivenima že rukama* (43r), *obvezan(a)ma rukama i nogama* (53v), *rukama svoima* (140r), *nogama tvoima* (135v), *otvrstima očima* (150v). Sročnost oblika imenica *ruka* i *noga* sa zamjeničko-pridjevskim riječima, koje su gotovo redovito u množini, ukazuje na kolebanje njihova dvojninskoga značenja: *v ruce vaše* (46r, 73v), *ruce kosmate* (38v), *vii rucē moe* (109v), *noze moe* [...] *noze vaše* (76r), *ruci svoe* (46v, 136r, 154v), *viite ruci moe i nozi moe* (106r), *nozi moe* (58v, 59r).

Glagolski je dio predikata načelno sročan u dvojini s parnim imenicama: *otvrgosta se abie uši ego* (131r), *vidista oči moi* (153v), *na ruci isavli esta* [...] *zane ruce kosmate* [...] *vzdale behota* (38v), *i kada vavedihota otroka i(su)sa roditela* (153r), *otvečasta roditela ego i resta* [...] *resta roditela nego zane boēhu se iūdeovb* [...] *togo radi roditela nego resta* (51r), ali sročnost može i potpuno izostati, primjerice *kako otvoreni sutb tebi oči* (51r), *oči že ih držani bihu* (105r), *otprti sutb oči nih* (105r), *behu bo oči ih otegoteli* (65v), *ušī glusih*

⁹ Paralelni misali imaju A dv. zabilježen s jatom: *rucē*. Neujednačen status jata u Ko – zadržavanje na etimološkom mjestu, zastupljenost njegovih refleksa *e* i *i*, uporaba na neetimološkim mjestima – čini manje pouzdanim procjene o dvojninskoj/množinskoj „pripadnosti” oblika *ruce*, *ruci*, *noze*, *nozi*. Navedene oblike s promjenom velara u osnovi, zbog pretpostavljene provedbe druge palatalizacije, svrstavamo u dvojninske.

¹⁰ U Mo, Sm, Pt javlja se oblik *ruku*.

¹¹ Za razliku od Ko i Sm (*rucē*), Mo i Pt imaju oblik *ruci*.

¹² U paralelnim misalima u distributivnom značenju javlja se dvojninski oblik imenice i zamjenice *rucē vaū*, ali i množinski *rukū*.

¹³ U trima drugim misalima množinski je oblik *nogi*.

¹⁴ O sumativnosti i distributivnosti u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku usp. Vince 2002, 2010.

otprti budutb (5r), *uši vsego plka spravleni běhu* (136r). U paralelnim su misalima glagolski oblici uz imenice *oči* i *uši* u dvojini (*otvrzosta se, razvrzosta se, viděsta, držatě se/držasta/držata se, otvrěsta se/otvorista se, otegotěla/otegotila*), osim u primjeru *ušesa* [...] *razvrzut se*, gdje se javlja množinski oblik.

Uz lične glagolske oblike, s parnim su imenicama sročni i participi te zamjenice u objektnoj i subjektnoj (anaforičkoj) funkciji: *roditela bo nêe pravadna suća naučista* (45v), *doideže ne prizvaše roditelū togo ki prozrelb běše i vprašahu eū govoreče* (51r), *ne poznasta roditela nego mnêuča že da bi v družině bilb pridosta danb puti i iskahu¹⁵ ga* [...] *ne obretuče vzratista se vb er(u)s(o)l(i)mb iščūca ga* [...] *po trihb dnehb obretoše ga v templi sêdeča posrede naučitelb* [...] i *videča divista se* [...] i reče k *nima* [...] i *ta ne razuměsta* slovese eže govori k *nima* i snide š *nima* i pride v nazarat i bē podložanb *nima* (16r).

Za razliku od stanja u Mo, Sm, Pt u *Misalu hruackom* češća je zamjena dvojinjskih oblika parnih imenica množinskim oblicima: *ukrepite ruke¹⁶ oslablenb e* i [...] *kolena¹⁷ nemočnaē* (5r), *vrgoše ruke* (65v), *vzložiše ruke na n* (69v), *na rukahb vazmutb tē* (27r), *ruki vaše hranite* (37v), *ukaza nimb ruke i rebra¹⁸* (109v), *rukami že ap(usto)lškimi* (119v), *oblčū imeli budetē na nogahb* [...] *ščape v rukahb* (78r), *odb rukb vašihb* (46r), *v ruceh svojihb* (87v), *k nogamb nego* (52r), *nogam moim* (60r), *pri nogahb ūnoše* (10r), *staše na nogahb svojihb* (89v), *od nogb* (107v), *s nogami ego* (78r), *s roditeli* (46r), *za lanitami* (66r), *položivb kolena* (73r), *preklanaū kol(ē)na moē* (134v), *goleni nihb* (80r), *ustni svoje* (127v). U paralelnim misalima na većini ovih mjesta dvojinjski su oblici (*rucē i nozē, na nozē ego, za lanitu, po lanitama, kolēnē, ot ruku vaū, u nogu, rucē svoi, ruci/nozi svoi/moi* itd.), iako se i u njima javlja množina (*ot rukb, ruki vaše, rukami ap(osto)lškimi, nogi vaše, na nogahb svojihb, goleni*). U Ko se u istom kontekstu (Lk 7, 36–50) izmjenjuju dvojinjski i množinski oblici: *pri nogahb ego načē močiti slzami nozi ego* [...] i *celivaše nozi ego* [...] *vodi ne da nogam moim* [...] *omoči nozi moe* [...] *ne prēsta celivati nozi* (58v).

Zamjena dvojinjskih oblika parnih imenica množinskima i kada se radi o jednoj osobi (tzv. sumativno značenje), češća pojava množine na mjestu distributivne dvojine u odnosu na paralelne misale i izostanak sročnosti sa zamjenicama i pridjevima ukazuju na kolebanje pri izricanju parnosti dvojinjskom paradigmatom u Kožičićevu misalu.

¹⁵ Paralelni misali ovdje imaju množinski participijski oblik *vziskaūče*. U Ko se slijedi Vulgata, u kojoj je na tome mjestu također imperfektni oblik (*et requirebant eum* Lk 2, 44), no Kožičićeva je pažnja pritom popustila i on propušta staviti dvojinjski oblik.

¹⁶ Umjesto oblika *ruke* u Ko, gdje je u nepalatalne osnove prodro nastavak palatalnih, u ovome primjeru i sljedećim dvama paralelni misali imaju očekivanu množinu *ruki*.

¹⁷ Imenica *koljeno* u Ko rabi se u množini, a u Mo, Sm, Pt pojavljuje se i u dvojini.

¹⁸ Kožičić prevodi prema lat. *ostendit eis manus et latus* (Iv 20, 20), dok se paralelni misali naslanjaju na rukopisne misale i imaju *pokaza imb ruče i nozē* (*ruke i noge* Sm) i *rebra svoje*.

Dvojnost

Dvojninski oblici imenica upotrebljavaju se u *Misalu hruackom* i za izricanje dvojnosti, tj. kada se govori o dva bića ili predmeta, a imenske su riječi u atributnoj i imenice u apozitivnoj službi sročne u istom broju. Brojevni kvantifikator može biti eksplicitno naveden kao u primjerima *dva*¹⁹ *sina moê* (36r), *na dva brata*²⁰ (36r), *dva brata* [...] *ribara* (145r), *dva meča* (73r), *dva starca sudca* (45v), *se dva muža, dva kriva svedêtêla* (65v), *dva uč(e)n(i)ka govoreća, dva mlada golubića* (153r), *dviû ĉ(lovê)ku* (54v), *razvi dviû starcu* (46r), *protivu dvima starcama* (47r), *dvima g(ospo)-d(i)noma* (133v), *sa dvima samima devicama* (46r), *po dviû dneû* (64v), *dva kozliča dobra* [...] *kozličevima kožicama* (38r–v), *darova obima*²¹ (58v), *oba korabla* (126v), a dvojninski oblik javlja se i kada brojevni kvantifikator nije izrijekom naveden uz imenicu, primjerice *tagda pristupi k nemu mati sinu zebêdeovu sa sinoma svoima* (35v), *poêm̃* [...] *2 ml(a)dša* [...] *reče otrokoma svoima* (87v). Dvojina je zastupljena i u sintagmama s brojem 12²², primjerice *poêth̃ 12 uč(e)nika svoê* (35v), *sa 12 učenikoma*²³ *svoima* (65r), a Kožičićevu težnju da upotrijebi dvojinu uočavamo i kada sklanja inače nepromjenjiv izraz *na desete*, dok prvi dio ostavlja u nesročnu liku: *dviû na desêtoma kolenoma*²⁴ (150v) i s *dviû na desêtima* (69r).

Uz brojevni kvantifikator *dva* (i 12) javlja se u *Misalu hruackom* i množina: *dva telesa i dvi ovce* (56v), *dvi ribi* (48r), *dvi ženi bludnicê* (48v), *večê odb 12 lejioni anjêlskih* (65v), *dvi polenci* (35r), *dvi skrižali kamenni* (29r), *poêth̃ i(su)s̃b dva na deste učeniķ̃ svojih̃* (21v), i *12 učeniċi* (72v). Paralelni misali imaju dvojninske oblike *têlesi, ovci, ribê, zapovêdu, veče neže 12 lijiona/lejiona anj(e)lb, 12 učenika svoê, oba na deste uč(e)n(i)ka*. U istoj rečenici može se u Kožičića pojaviti i dvojina i množina: *sedête i vi na diû(!) na desete prêstoli sudeĉê dviû na desêtoma kolenoma iz(rai)levima*²⁵ (150v).

S imenicom koja dolazi uz brojevni kvantifikator *dva* glagol je sročan u dvojnini: *naiposl̃i že doidosta dva kriva svedêtêla i rekosta* (65v), *vedihuta se i ina dva zlodêê š nim ubiena bila da bi*²⁶ (74v)²⁷. Zamjenice u atributnoj funkciji očekivano su sročne s

¹⁹ Oblici broja dva (NA m. r. *dva*, NA s. i ž. r. *dvi*) zabilježeni u istraženome korpusu u Ko pokazuju da je njegova paradigma dvojninska: GL *dviû*, DĪ *dvima*. Iznimka je jedini primjer s množinskom paradigmom *seh̃ dveh̃ zapovêdeh̃* (135v).

²⁰ Tri paralelna misala bilježe G dv. *ob oboû/obiû bratu*.

²¹ Kožičić i ovdje usklađuje prijevod prema lat. *donavit utrisque*, dok paralelni misali imaju i *otпусти/odpusti ima dlgb̃*.

²² O brojevima 1, 2, 11 i 12 u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku usp. Vince, 2004.

²³ Sm ima na ovom mjestu množinu *uĉen(i)ki svoimi*.

²⁴ U Ko nije zabilježen nijedan primjer uporabe *oba na desete*, već isključivo *dva na desete*, što je i razumljivo s obzirom na to da se ugleda u Vulgatu. Inaĉica *oba na desete* dolazi naime u staroslavenskim prijevodima na mjestu grĉkoga određenog člana (usp. Suprun, 1977).

²⁵ Ostali misali imaju dvojninske oblike *prêstoli i obima/obêma na desete kolênom̃a iz(drai)l(e)vima*.

²⁶ S obzirom na brojnost oblika u kojima se javlja uopćeni oblik *bi* glagola *biti*, ne može biti relevantan za određivanje kategorije broja.

²⁷ Slijedeći Vulgatu (*ducebantur autem et alii duo nequam cum eo ut interficerentur* Lk 23, 32), Kožičić aktivnu konstrukciju, kakva je u drugim misalima (*vedêhu že i etera dva zlodêê ubiti š nim̃b*), zamjenjuje pasivnom te

imenicom u dvojninskom izrazu, no znakovito je da su u dvojini i one u objektnoj ili subjektnoj funkciji: *se dva muža stasta pri nih* i *v belih rizah êže i resta* (114r), *reci da sedêta siê dva sina moê [...] rekosta emu [...] reče nima* (35v–36r), *i posla dva odb učenik* svojih i *r(e)če nima [...] otidosta uč(e)nika nego i doidosta v grad* i *obrêtošta kano im* *rekal biše i ugotovista pasku* (69r), *poslav dva odb učenikov svojih [...] i otvečav i(su)s* *reče nima [...] nimaže othodecima poče i(su)s* *govoriti* (2r), *i raspeše š nim* *dva razboinika [...] i ka raspeta š nim behota ponašahota nemu* (71r), *i idučima nima* *dvima vkup* [...] *i tako grêdiêhota vkup* i *doidosta na mêsto eže ukazalb biše nemu b(og)* (87v), *prinesi mi dva kozliča dobra zelo da stvoru odb niû pičê* (38r), *č(lovê)k niki ime dva* *s(i)na i r(e)če mladši odb niû [...] i razdeli nima sučastvo* (39r). Participijski se oblici također rabe u dvojini, kako je vidljivo u navedenim primjerima.

U dvojninskom se kontekstu u pojedinim primjerima mogu pojaviti množinski oblici: *siê bo sutb dva zakona* (47v), a dosljednija je uporaba množinskih oblika posve iznimna: *raspeta sutb tagda š nim dva razboinika [...] toe i razboinici iže raspeti š nim bihu oponaš(a)hu emu* (67r). Čak i ako se dvojina ne javlja na razini oblika, sročnost s glagolskim i zamjeničkim oblicima pokazuje zadržavanje dvojninskoga značenja takvih sintagmi: *pridosta dvi ženi bludnicê h kralû solomunu i stasta prêdb nim kiû* *edna reče [...] sice že prêgovarahota se prêdb kralemb* (48v), *vnide [...] v tretî dan* *sa dvima samima devicama [...] reče že devicama [...] egda že izidosta dêvice*²⁸ (46r).

Uporaba se dvojine ne može ocijeniti posve dosljednom ni u primjerima izricanja dvojnosti, no brojčana premoć dvojninskih oblika u kontekstu s manjim ili većim odstupanjima jasno ukazuje na Kožičićevu težnju za njezinim zadržavanjem: *dva dužnika imeêše zaimodavac niki [...] neimučimb nim* *otkudu vrnuti darova obima* (57v), *i vidi dva anjela v belih rizah sedêca [...] govoret nei oni ženo čto plačeši govorit nima* (107v), *i sliš(a)sta ga dva uč(e)n(i)ka govoreča i slêdista i(su)sa obrač sê êže i(su)s* *i videvb e sledecêe sebê govorit nima [...] êže resta nemu [...] govorit nima i(su)s* [...] *pridosta i videsta kadê živêše i prêbista*²⁹ *pri nem dan ta [...] bê že andrei brab simuna petra edan* *odb dviû êže slišala bêhota odb ivana i šla po nem* (144r–v), *hode i(su)s* *pri mori galileiscem vide dva brata [...] vmetaûca mrižu v more behota bo ribara i reče nima [...] onaže ostaviv abie mriže slêdiše ga i prošad ot tudu vide ina dva brata êkova zêbedeova i ivana brata ego v korabli sa zêbedeom otcem niû krpaûca mriži svoe i zva be onaže abie ostaviv mriže i otca sledista ga* (145r–v), *posla tagda 2 učenika svoê govore ima [...] šadša že uč(e)nika stvorista êko zapovedalb ima biše i(su)s* *i dovedosta oslicu i ždribe [...] i s(ê)diti ga zgora stvorista* (61v), *dva odb učenik i(su)sovih idehu ta dan v kaštel* [...] *i ta govorahota meû sobou [...] i stvoreno b(i)si doideže razgovarahota se i iskahota meû sobou i s(a)m i(su)s* *pribl(i)živ se idêše š nima oči že ih držani bihu da bi ga ne poznali i r(e)če k nima [...] kima reče on* [...] *i rekosta [...] reče on k nima [...] tumačaše nima va vseh*

postije podudarnost glagolskih oblika (pasivni imperfekt). No pritom ne zaboravlja da novi kontekst treba prilagoditi jeziku na koji prevodi, stoga inzistira na dvojninskim oblicima.

²⁸ Mo, Sm, Pt imaju *d(ê)vici/divici*.

²⁹ U paralelnim je misalima množina: *prêbiše u nego*, dok je Kožičić, budući da je riječ o dva učenika, upotrijebio dvojину (u Vulgati: *et apud eum manserunt* Iv 1, 39).

pismehb *êže odb ego behu i približišê se h kaštelu kamo idehu i ta tvori se dale iti i prisiliš(e) ga govorečê [...]* i *vnide š nima i stvoreno bistv egda vzležaše š nima vase hl(ê)vi(!) i prêlomi i davaše nima i abie otprti sutv oči nihb i poznaše ga i isčeznu onb odb očiù nihb i rekosta meù soboù [...]* i *vstavša teù godinu vzratista se vb erus(o)l(i)mь i naidosta savkuplenihb 11 [...]* i *pravlahota³⁰ ona êže stvorena bêhu na pute êkože poznala ga behota v prêlomlenbi hlêba (105r-v)*. Sustavno provođenje dvojine unatoč pokojim iznimkama zamjetno je i u priči o Suzani, tekstu zasićenu dvojinjskim kontekstom: i *postavlena sutv dva starca sudca v toe leto odb kih gl(ago)alb e(stb) g(ospod)b êko izide bezakonie odb babilona odb starcu sudcu iže viêhu se stroiti lûdi siê često prihoêhota v domь ioahimovь [...]* i *viêhota û starca [...]* i *vážgasta se [...]* i *otvratista um svoi i uklonista oči svoi da ne videtv nebêse ni vspomênetv sudi pravadnie [...]* egda *strzihota danь podobanь egda mogla bi obresti û samu [...]* ne biše tu nikogože razvi *dviù starcu iže skrila se bêhota i gledahota û [...]* *vstasta dva starca i pritekosta k nei i resta [...]* *vzvapistv že i starca protivu nei [...]* *pokle govorista starca [...]* *pridosta i dva starca plna nepravadnago pomišleniê [...]* i *resta prêdb lûdmi [...]* *vstavša že dva starca posredê lûdi položista ruci svoe na glave nêe [...]* i *resta starca [...]* *verova nima vse množastvo [...]* egda *že razlučena bistv drugb odb druga prizva edinogo ot niù [...]* i *vstaše protivu dvima starcama prêmogalb e bo biše danrel(!) odb ustv niù da rekla bêhota lažno svedêtelstvo i stvoriše nima êko zle stvorila bêhota protivu iskrnemu i ubiše eù (45v-47r)³¹.*

U glagolskim oblicima 1. i 2. lica prevladavaju dvojinjski oblici, kao i u ličnim zamjenicama, i to neovisno o tome je li njihova funkcija subjektna ili objektna. Budući da se ti oblici odnose na govornika i sugovornika, takva je uporaba dvojine usko povezana s komunikacijskim činom. Množinski se oblici u takvu kontekstu pojavljuju rijetko: *prizvaše roditelù [...]* i *vprašahu [...]* *se li vistinu e(stb) sin vaù egože govorita vi³² da slepь rodilь se e(stb) (51r)*, *otvečastv roditela ego i resta vemo êko sa sinь naù e(stb) i êko slepь rodilь se e(stb) kako že viditv nine ne vemo ili tko otvori oči ego mi ne vemo³³ (51r)*, *azb i žena siê prebivahovê v domu ednomь i [...]* *bihovê vkupь i nitkože ini v domu s nama razvi mi dvi (48v)*, *az i o(ta)cb ednoe esva (57v)*, *se zbiraemь dvi polenci da vnidu i stvoru mne i sinu moemu da snêva i umreva (35r)*, *posla tagda 2 učenika svoê govore [...]* *idita v grad ki protivu vama e(stb) i obrêceta abie oslicu privezanu i ždribê š neù otrešita i privedita*

³⁰ Ostala tri misala imaju množinski oblik *povêdaše*. Čini se da dvojinjski oblik bolje odgovara kontekstu, a odstupanje među četirima misalima, osim leksičkom razlikom (*pravlati* : *povêdati*), moguće je protumačiti razlikom u referentima: u Ko su to dva učenika, a u Mo, Sm, Pt dva učenika i ostali koje su zatekli u Jeruzalemu. Vulgata podržava Kožičićev odabir: *et ipsi narrabant quae gesta erant in via et quomodo cognoverunt eum in fractione panis* Lk 24, 35.

³¹ U Mo, Sm, Pt dosljedni su dvojinjski oblici: *bêhota*, *niù*, *êže sujahota*, *vid(i)ta*, *rucê svoi*, *eù*.

³² Oblici *mi* i *vi* promatraju se kao dio dvojinjske paradigme jer se nalaze u N dv. i u ostalim trima misalima, u kojima je uporaba dvojine gotovo posve dosljedna.

³³ Na mjestu je prvoga *vemo* u drugim misalima dvojinjski oblik *vêvê/vive*. Drugoga primjera uopće nema u ostala tri misala, a Ko slijedi dotadašnju misalsku tradiciju (npr. Ass, Ma, Ill₄, Hm), iako stavlja množinski oblik. Treći je oblik množinski u svim četirima misalima (u Mo, Sm, Pt u skladu s hrvatskostaroslavenskom normom: *vêmb*). Zanimljiva je podudarnost Ko s Nk, Ro, koji također imaju množinski oblik na posljednja dva mjesta.

mne i ako rečety tko **vama** čtogođi **rcita** êko potrêbuety siê g(ospod)ь (61v), vnide [...] sa dvima samima devicama [...] reče [...] **prinesita** mi olei i masti i dvari vrta **zatvorita** (46r), dva starca [...] resta [...] v pohoti tebê **esva**³⁴ [...] pristani k **nama** i smêši se s **nama** ako li ne vshočeši **r(e)čeva** svedêtelstvo protivu tebê (46r), vzvapi že susanna [...] lažno svedêtelstvo **rekosta** na me [...] niščb sihь ne stvoriv êže sa zlobive **složista** protivu mnê³⁵ (46v), danielь [...] reče [...] sice bezumni sinove iz(rai)levi ne sudeče ni eže istinno e(stь) znaûče **osudista**³⁶ hč(e)r iz(rai)(e)vu vrnitê se na sudь zane lažno svedêtelstvo govorila sutь protivu nei [...] razlučite eû ednogo ođь drugago dalêče i razsuû eû [...] sice **tvorahota** hčeramь iz(rai)lskimь i one boečê se govorahu **vamь** na hči iûdova ne strpe bêzakonьe v(a)še [...] stoit bo anjêlb g(ospoda)nь mečь imêe da prêsičety te po srêdê i ubietь **vaû** (46v–47r), savkupi lûdi ti i êrunь braty tvoi i **govorita** h kam(e)nu pred nimi (44v), r(e)če g(ospod)ь k moiseû i êrunu [...] **govorita** vsemu zboru sinovь iz(rai)lskihь i **r(e)cita** nimь (78r), *sopety* govoru v(a)mь da ako dva ođь v(a)sь **složita** na z(e)mli ođь vsakoe stvari ûže godi **buduty prosili** budety **nama** ođь otca moego (42r)³⁷, *posla* dva ođь učenikь svoihь i r(e)če [...] **idita** v mêsto i srečety **vasь** č(lovê)kь vidro vodi nose **sledite** ga i kamo godi vnidety **r(e)cite** g(ospod)u domu [...] i ukazety onь **vamь** gostinicu veliû spravnu i tu **ugotovite** namь (69r)³⁸, i sliš(a)sta ga dva uč(e)n(i)ka [...] i(su)sь [...] *govoritь* [...] česo **iščeta** [...] *govorit* nima i(su)sь **pridita** i **viita** (144r–v), *andrei* [...] *obrête* sa *prêe* simuna [...] i *govorit* nemu **obrêtosva** mesiû (144v). Sasvim su iznimni primjeri u kojima je dvojina posve zamijenjena množinom: *m(u)ža* i *ženu* stvori [...] *bog* i reče **rastite** i **umnožite** i **naplnitê** z(e)mli i **podložite** û **vamь** i **gospoduite** [...] *se* **dahь** **vamь** [...] *da* **buduty** **vamь** (86r)³⁹. S glagolskim oblicima 1. i 2. lica i odgovarajućim ličnim zamjenicama sročne su u dvojini i imenske riječi (participi i imenice kao predikatne dopune): *čto* stvori **nama** tako *se* *otacь* tvoi i *azь* **skrbeča iskahova** tebe i reče k nima *čto* e(stь) da **iskahota** me ne **znaêhota** li êko potrebuety mi biti va ovêhь êže otca moego sutь (16r), dva starca [...] resta [...] **prohaêhova se sami** va vrte [...] **buduči mi** v nuglê vrta **viduča** bezakonie **potekosva** [...] i **vidisva** [...] onogo vistinu ne **mogosva** êti zane krepčeši beše ot **naû** [...] siû že egda **esva opitasva** [...] ne hote ukazati **n(a)ma** siû rečь **svedêtelstvueva** (46v), *abraamь* [...] *poêmь* sa soboû dva ml(a)dša [...] i r(e)če otrokoma svoima **poč(e)kaita** tu [...] *az* i otrok daže do onamo **pospešaûča** pokle **sê pokloniva**

³⁴ Paralelni misali nemaju dio *v pohoti tebê esva*. Kožičić pri prevođenju latinskoga *nos in concupiscentia tui sumus* svjesno inzistira na uporabi dvojniskoga oblika.

³⁵ Suzanin se vapaj odnosi u Ko na dva starca koja su lažno svjedočila protiv nje, a u paralelnim misalima na ljude koji su je osudili općenito. Odatle razlika u uporabi oblika između četiriju misala: dvojniski u Ko, množinski u ostalima.

³⁶ Uporaba je dvojine na ovome mjestu hiperkorektna i posljedica je pogreške: u Ko se glagolski oblik odnosi na dva starca, a u Mo, Sm, Pt na narod koji je osudio Suzanu. Tako je u Ko zabunom odstupljeno i od Vulgate: *fili Israel non iudicantes neque quod verum est cognoscens condemnastis filiam Israel* Dn 13, 48.

³⁷ Kožičićevo je rješenje u ovome primjeru loše i u gramatičkome i u tekstološkome smislu: glagolski (3. l. mn.) i zamjenički oblik (dvojniski oblik lične zamjenice za 1. l.) nisu sročni, a umjesto postojeće zamjenice trebala bi doći ona za treće lice. U ostalim su misalima glagolski oblik i zamjenica sročni u dvojini: *o vsakoi veči eže koliždo vsprosita budety ima ot oca moego*. U Vulgati: *de omni re quacumque petierint fiet illis a Patre* meo Mt 18, 19.

³⁸ U drugim misalima dvojniski su oblici dosljedni: *vi*, (*po nemь*) *idita*, *recita/rcita*, *vama*, *ugotovaita*.

³⁹ Na ovome mjestu nisu dosljedni ni drugi misali, npr. Mo ima množinski oblik *množite se*, a Sm *vladaite*.

vzvrativa se k vama (87v–88r), i *posla petra i ivana reki šadša ugotovita n(a)mь p(a)sku da ědemo onaže resta kade hočeši da ugotoviva i r(e)če k nima se vhodećima v(a)ma v grad srečet vaū č(lově)kь sasud vodi nose sledite ga v domь v ki vhoditь i r(e)č(ě)ta otcu ot čel(a)-di domu togo [...] i ta ukažetь vambь gostinnicu veliū spravnu i tu ugotovita (72v), i reče g(ospod)ь k moiseū i ěrunu zane ne verovasta⁴⁰ mne da svetili bista pred sinmi iz(rai)levimi ne vavēdeta lūdi sihь v zemlū (44v), i vzrpta vse sabranie sinovь iz(rai)lskih protivu moiseū i ěrunu [...] začto vavedosta nas v pustinu siū pobila da bista gl(a)dom vse množastvo (61r), vide dva brata [...] i reče nima pridita po mně i stvoru vasbь⁴¹ biti ribara (145r), ivanь [...] poslavy dva odbь učeníkovь svoihь [...] otvečavь i(su)sь reče nima šadša vzv(ě)st(i)te ivanu ěže slišaste i vidistě (2r)⁴², dva odbь učeníkь i(su)sovihь idehu [...] i r(e)če k nima kaě sutь s(love)sa siě ěže slagata meū vama hodeća i esta drēsela [...] i rekosta mi že nadeēhova se [...] ne li da srce naše goruče biše v nasbь (105r).*

Uz dva imena u službi subjekta povezana veznikom i glagolski i imenski dio predikata sročni su po smislu u dvojini, kao i predikatne dopune (participi): **bēhota**⁴³ *osipь i mariē mati i(su)sova čudeća se* (13r), i *se ēvista se imь moisēi i ilīē š nimь govoreća* (33r), *egda li bolša nēsta abana i farfarь reki damaskove vsēhь vodь izrailskihь (41r), andrēi sopet i filipь resta i(su)su (60v), i všadše⁴⁴ moisei i ěrunь ostavivšē⁴⁵ množastvo prēbь krovomь zaveta padosta nica na z(e)mlū i vzvapista ka g(ospod)u i resta (44v), resta že moisei i ěrunь ka vsim sinom iz(rai)(e)vim (61r), posla petra i ivana [...] ona že resta [...] šadša že obretosta ěkože r(e)če nimь i(su)sь i ugotovista pasku (72v), i bista priētela irudь i pilatь ta danь nepriētela bo bēhota prēe meū soboū (74r), i snidosta oba va vodu filipь i evnuhь (107v), izide petarь i onь drugi učeníkь i pridosta ka grobu tecihota dva vkupь [...] ne znaēhota bo ošče pisam ěkože potrēbovaše nemu odbь mrtvihь vstati (109r). Osobito je zanimljiv primjer *takae že i ēkova i ivana sina zebēdeova* (126v), u kojemu su u N dv., uz apozitivnu sintagmu, i oba vlastita imena.⁴⁶ Kada dva subjekta ne stoje neposredno jedan uz drugi, njihova sintaktička povezanost slabi, a tako i Kožičićeva koncentracija pri prevodenju, pa je tu neznatno više odstupanja između četiriju misala u korist množinskih oblika u Ko: *prosi pilata osipь odbь arimatie [...] vazelь da bi telo i(su)sovo [...] pride i nikudimь [...] i tako vazešē telo i(su)sovo i svēzaše ga linteoni sa aromati (80v)⁴⁷, otvečav že evnuhь reče filipu [...] i idučima nima pridose⁴⁸ k vodi nikoi (107r–v), što ne vrijedi za sve primjere: egda zaručena bē mariē mati i(su)sova osipu pree neže sastasta se (7v).**

⁴⁰ U Mo, Sm, Pt konstrukcija je drukčija: *verovaše mně lūdi si*, gdje nema mjesta dvojini.

⁴¹ Na mjestu je ovoga, množinskoga oblika u drugim misalima dvojniski oblik *vi/vaū*.

⁴² Na svim je trima mjestima u paralelnim misalima dvojniski oblik: *vzvēstita, sl(i)š(as)ta, vid(ě)sta*.

⁴³ Činjenica da Ko i drugi misali pri izricanju sročnosti glagola s više subjekata rabe različite mogućnosti upućuje na čvrstoću Kožičićeva stava da što dosljednije rabi dvojino. U drugim je naime misalima glagol u jednini (*bē*) i sročan samo s prvim imenom (*osipь*).

⁴⁴ Kožičić ovdje prati Vulgatu (*ingressusque Moses et Aaron dimissa multitudine tabernaculum foederis corruerunt proni in terram et apparuit gloria Domini super eos* Br 20, 6), dok paralelni misali nemaju toga dijela.

⁴⁵ Mo, Sm, Pt imaju oblik *ostavša*.

⁴⁶ Takva je uporaba u literaturi poznata kao dvojna dvojina (v. Žolobov – Krys'ko, 2001: 33–39).

⁴⁷ U ostalim misalima u obama primjerima glagol stoji u dvojini: *vazešē : priēsta, svēzaše : ovista/obvista*.

⁴⁸ Paralelni misali imaju dvojniski oblik *pridosta*.

Imenica u apozitivnoj i imenska riječ u atributnoj službi uz dva imena stoje u odgovarajućem dvojinjskom obliku: *podb arhierieoma anoû i kaifoû* (6v), *i snidosta oba va vodu filipb i evnuh* (107v). Iako su zabilježeni i množinski oblici, zamjenice za treće lice u službi objekta načelno su sročne sa subjektom u dvojini: *mnozi že ot iûdei prišli bêhu k marti i k m(a)rii da utešeli bi eû o brate eû* (53r), *andrêi sopet i filipb resta i(su)su i(su)sb že otveča imb reki* (60v), *i vzrpta vse sabranie sinovb iz(rai)lskih protivu moiseû i êrunu v pustini i rekoše k nima* (61r), *m(u)ža i ženu stvori eb(!) i bl(agoslo)vi eû* (86r), *pride k simunu petru i k drugomu učenuku [...] i govoritb nima* (109r). Zabilježena su i odstupanja, no posve su iznimna: *egda li bolša nêsta abana i farfarb reki damaskove vsêhb vodb izrailskih da umiû se v nihb*⁴⁹ (41r). Jednako je stanje potvrđeno kada zamjenica vrši službu subjekta i u anaforičkoj je uporabi: *i posla petra i ivana [...] ona že resta [...] r(e)če k nima [...] šadša že obretosta êkože r(e)če nimb* (72v). Predikat je sročan u dvojini sa zamjenicom u takvoj uporabi: *pltb bo pohotstvuetb na duha duh že na plt siê bo meû soboû protivita se* (133r), ali ne uvijek: *slep že slepomu voi ako budetb oba v êmu padaût* (43r). Kada su upotrijebljeni anaforički u konstrukciji pseudodativa apsolutnoga⁵⁰, particip i zamjenica sročni su u dvojini po smislu s prethodno izrečenim subjektom, tj. subjektima: *otvečav že evnuhb reče filipu [...] i idučima nima pridoše k vodi nikoi* (107 r–v).

Zaključak

Raščlamba je primjera dvojinjskih oblika u *Misalu hruackome Šimuna Kožičića* pokazala neodrživost tvrdnje da je dvojina kao kategorija uklonjena te tumačenja koja njegovu jezičnu djelatnost prikazuju isključivo u svjetlu kroatizacije. Štoviše, Kožičić upravo inzistira na zadržavanju prepoznatljive staroslavenske kategorije – dvojine, pričem su osobito znakoviti oni dijelovi biblijskih čitanja uneseni radi usklađivanja s Vulgatom, a kojih u ostalim trima misalima nema. U tim, novoprevedenim dijelovima dvojina se naime načelno rabi na odgovarajućim mjestima.

Iako uporabu dvojine u Kožičićevu misalu zbog zamjene sumativne i distributivne dvojine množinom u parnih imenica ne možemo ocijeniti posve dosljednom, ipak je vidljiva svjesna namjera da se takva dosljednost u tekstu postigne i sustavno provede. U izricanju dvojnosti pojavnost je množinskih oblika umnogome rjeđa. No čak i ako je dvojina manje dosljedna na razini oblika, na razini značenja nesumnjivo jest, što se osobito dobro vidi u sročnosti. Pri istraživanju se Kožičićeva jezika ne smije smetnuti s uma da je riječ o književnome jeziku, stoga se opis njegova jezika ne može ograničiti tek na utvrđivanje zastupljenosti staroslavenskoga i starohrvatskoga jezičnoga sustava, već mora prije svega utvrditi njihovu funkciju u specifičnoj autorskoj koncepciji jezičnoga oblikovanja.

⁴⁹ Ostali misali nemaju dio *v nihb*, koji se u Ko pojavljuje ponovno kao doslovan prijevod s latinskoga (*numquid non meliores sunt Abana et Pharphar fluvii Damasci omnibus aquis Israhel ut laver in eis* 4 Kr 5, 12), no ovaj put s previdom, tj. upotrijebljenim množinskim oblikom umjesto dvojinjskoga.

⁵⁰ Stjepan Damjanović (1997: 59) izdvaja „novi oblik dativa apsolutnoga, neki pseudo dativ apsolutni”, u kojemu je subjekt participijalne konstrukcije i ostatka rečenice isti, kao značajku hrvatsko-staroslavenskoga jezika.

Izvori

Misal hruacki po rimski običaj i činь (...) kužanь popravlenь i prěpis(a)нь (...) Šimunom Kožičićem Zadraninomь, Rijeka, 1531.; preslika F-251, Staroslavenski institut, Zagreb.

Misal po zakonu rimskoga dvora 1483. (pretisak), Liber – Mladost, Zagreb, 1971.

Misali po zakonь rimskoga dvora (...) po Frančisku Bindoni i Mafio Pasino tovariši, Venecija, 1528.; preslika F-255, Staroslavenski institut, Zagreb.

Senjski glagoljski misal 1494. (pretisak), Moguš, Milan – Nazor, Anica (ur.), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1994.

Literatura

Benvin, Anton, „Zamisao liturgijskog jezika u Šimuna Kožičića”, *Slovo*, 34, 1984., str. 203–218.

Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem, Gryson, Roger (prir.), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.

Ceković, Blanka – Sanković, Ivana – Žagar, Mateo, „Jezik *Misala hruackoga* Šimuna Kožičića Benje: glagolski oblici”, *Slovo*, 60, 2010., str. 133–166.

Damjanović, Stjepan, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1984.

Damjanović, Stjepan, „Jezičnostilska raslojenost hrvatskoglagoljskih srednjovjekovnih tekstova”, *Croatica*, 45/46, 1997., str. 57–69.

Kuštović, Tanja, „Lične zamjenice u *Misalu hruackom* (1531) Šimuna Kožičića Benje”, *Fluminensia*, god. 24, 2012, br. 1, str. 125-141.

Kuzmić, Boris, *Odnos između dvojine i množine u predstandardnom razdoblju hrvatskoga jezika* (doktorska disertacija u strojopisu), Filozofski fakultet, Zagreb, 2006.

Mihaljević, Milan, „Deklinacija imenica u najstarijim hrvatskoglagoljskim fragmentima”, u: Dürriřl, Marija-Ana – Mihaljević, Milan – Velčić, Franjo (ur.), *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, Staroslavenski institut – Krčka biskupija, Zagreb – Krk, 2004., str. 625–636.

Mihaljević, Milan, „Hrvatski crkvenoslavenski jezik”, u: Bratulić, Josip (i dr.), *Povijest hrvatskoga jezika 1: Srednji vijek*, *Croatica*, Zagreb, 2009., str. 283–349.

Mihaljević, Milan, „Der Dual im Kroatisch-Kirchenslavischen”, *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 57, 2011., str. 131–138.

Nazor, Anica, „Šimun Kožičić: Od bitija redovničkoga knjižice”, u: Nazor, Anica (prir.), *Šimun Kožičić – Od bitija redovničkoga knjižice /Rijeka, 1531./, knj. 2: Latinična transkripcija glagoljskoga teksta (s uvodom, rječnikom i literaturom)*, Državni arhiv u Rijeci – Družba „Braća hrvatskoga zmaja”, Stol riječko-bakarski, Rijeka, 2009., str. 15–24.

- Nazor, Anica, „Šimun Kožičić (oko 1460. do 1536.)”, u: Nazor, Anica (prir.), *Šimun Kožičić – Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov /Rijeka 1531./*, knj. 2: *Latinička transkripcija glagoljskoga teksta (s predgovorom i uvodom)*, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Rijeka, 2007., str. 11–22.
- Rački, Franjo, „Život Šimuna Kožičića Benje, biskupa modruškog i pisca”, *Zagrebački katolički list*, 1–6, 1861., str. 1–2; 9–11; 17–18; 25–27; 33–35; 41–42.
- Suprun, Adam E., „Staroslav. oba na desete”, u: Jakopin, Franc (ur.), *Nahtigalov zbornik*, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1977., str. 453–463.
- Tomašić, Tanja, *Jezik Šimuna Kožičića Benje prema njegovim jezikoslovnim koncepcijama u djelu „Knjižice od žitiê rimskih arhierêov i cesarov”* (magistarska radnja u strojopisu), Filozofski fakultet, Zagreb, 2000.
- Tomašić, Tanja, „Glagoljaška djelatnost Šimuna Kožičića Benje”, u: Božilova, Rumjana (ur.), *Bŭlgari i Hŭrvati prez vekovete*, 2, IK „Gutenberg”, Sofija, 2003., str. 58–65.
- Vince, Jasna, „Brojevi 1, 2, 11 i 12 u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku”, u: Dürriĝl, Marija-Ana – Mihaljević, Milan – Velčić, Franjo (ur.), *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, Staroslavenski institut – Krčka biskupija, Zagreb – Krk, 2004., str. 595–605.
- Vince, Jasna, „Zakonitosti uporabe distributivne jednine i dvojine”, *Riječki filološki dani*, 4, 2002., str. 541–546.
- Vince, Jasna, „Distributivnost i gramatički broj u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku”, u: Dukić, Davor – Žagar, Mateo (ur.), *Knjige poštujući, knjigama poštovan: Zbornik Josipu Bratuliću o 70. rođendanu*, Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 137–148.
- Žagar, Mateo, „Zadaci i perspektive istraživanja jezika glagoljskih tiskanih izdanja Šimuna Kožičića Benje (uz pripremanje kritičkog izdanja *Misala hruackoga*)”, *Fluminensia*, god. 24, 2012, br. 1, str. 111-123.
- Žolobov, Oleg F. – Krys’ko, Vadim B., *Istoričeskaja grammatika drevnerusskogo jazyka: Dvojstvennoe čislo*, Azbukovnik, Moskva, 2001.

SUMMARY

Blanka Ceković – Ivana Eterović

DUAL IN ŠIMUN KOŽIČIĆ BENJA'S MISAL HRUACKI

The particularity of language present in the books printed in Šimun Kožičić Benja's Glagolitic printing house in Rijeka has already been noticed in the literature. When comparing the Old Slavic and Old Croatian elements in these editions, the aspiration for *Croatisation* was sometimes attributed to Kožičić. A more accurate and systematic analysis of the function of these two language systems in Kožičić's unique concept of literary language is still awaiting.

This article defines the status of dual as a grammatical category in Kožičić's *Misal hruacki*. Recent research has shown that its deviation from the language norm of the earlier Croatian Glagolitic missals is to the greatest extent the result of editing according to the Vulgate. Since in the 16th century dual was a prominent Old Slavic element and was not conditioned by the Latin model, its usage should be considered as a deliberate and intentional act of reaching out for the (Croatian) Church Slavonic system.

Key words: *Croatian Church Slavonic language; Croatian Glagolitic printed Missals; Glagolitic printing house in Rijeka; Šimun Kožičić Benja; Misal hruacki; dual*